

МОНАСТИРИ В СИЛУЕТИ МІСТ І СІЛ УКРАЇНИ

© Чень Л.Я., 2011

Показано роль василіанських монастирських комплексів та ансамблів у формуванні силуету міст та сіл України. Проведено класифікацію вказаних монастирів за розташуванням щодо населеного пункту.

Ключові слова: монастирі, монастирські комплекси та ансамблі, силует міст.

The role of vasilianskikh of monasterial complexes and bands is rotined in forming of silhouette of cities and villages of Ukraine. Classification of the indicated monasteries is conducted on a location in relation to a settlement.

Key words: monasteries, monasteries complexes and ensembles, the silhouette of town.

Постановка проблеми

Українські монастирі були не лише осередками духовності, культури, мистецтва, науки й освіти українців, але й визначними архітектурними комплексами та ансамблями. Василіанські монастирі належать до тих цінних старовинних містобудівних і архітектурних об'єктів, що своїми силуетами формували образ українських міст та сіл.

Аналіз досліджень та публікацій за темою

Для вивчення містобудівного і архітектурного розвитку монастирських комплексів та ансамблів важливим джерелом є старі картографічні матеріали, які фіксують не лише розпланування цих об'єктів але і їх об'ємно-просторову композицію і природне довкілля.

Дуже цінними матеріалами є малюнки, гравюри й літографії, що фіксують загальні вигляди, панорами монастирських комплексів та ансамблів. Важливими в цьому плані є дереворит Д. Сінкевича з зображенням Крехівського монастиря 1699 р., серія гравюр із зображеннями Почаївського монастиря, літографії худ. А. Лянге (1844 р.) з виглядом на монастир в Підгірцях, худ. Ф. К. Качинського (1865 р.) із зображенням монастиря в Бучачі, худ. Ауера (сер. XIX ст.) з зображенням монастиря в Добромилі, худ. Ауера (сер. XIX ст.) з зображенням ринку і василіанського монастиря, худ. Б. Стенчинського (сер. XIX ст.) із зображенням руїн монастиря в урочищі Монастирок біля Бучача, невідомого художника (сер. XIX ст.) із зображенням монастиря в Крехові, невід. худ. (сер. XIX ст.) із зображенням панорами монастиря над річкою в Гошеві.

Неоціненну вартість мають старі фотографії, що фіксують монастирські комплекси або окремі їх споруди (монастирі в Лаврові, Бучачі, Львові, Крехові, Краснопущі, Золочеві, Гошеві, Улашківцях).

За темою вище зазначеного дослідження варто зазначити вагомість ґрунтового дослідження окремих монастирських комплексів В. Вуйчика, Г. Логвина, В. Вечерського, П. Ричкова, О. Лесика.

Мета статті

Показати роль василіанських монастирських комплексів та ансамблів у формуванні силуету міст та сіл України. Класифікувати зазначені монастирські комплекси та ансамблі за розташуванням щодо населеного пункту.

Виклад основного матеріалу

Монастирі споруджувались протягом багатьох століть у різноманітних природних умовах. Це зумовило їх різноманітність та специфічні особливості їхнього розташування. Функціональне призначення монастиря диктувало вибір місця під забудову. Середовище було основним джерелом зовнішнього впливу на характер, форму і навіть на силует монастирського комплексу. Ним визначалась орієнтація об'єкта, що зумовлювалась зокрема такими факторами: містобудівельними особливостями (структурою наявного зовнішнього планування, характером навколишньої забудови), доступністю та зручністю

пішохідно-транспортного зв'язку, характером рельєфу, наявністю зелених насаджень та водойм. Зодчі, використовуючи можливості навколишнього середовища, створювали суто індивідуальні архітектурно-мистецькі комплекси, які органічно вписувались у навколишній ландшафт, ставали невід'ємною частиною планувальної і образної структури населених пунктів. Василіанські монастирі посідають чільне місце в загальному архітектурному процесі України. Вони відігравали ідеологічну роль у формуванні структури міського ансамблю, задавали його ідеологічне забарвлення. Прикладом може послугувати історія формування міського ансамблю у Львові у XIX ст. Силует Львова був визначений переважно розташуванням і вирішенням ансамблю св. Юра, який надавав українського характеру цьому силуету. Споруджений за проектом Б. Меретина ансамбль став символом міста. З ідеологічних міркувань побудовано церкву св. Єлизавети, яка тоді була костелом, для того щоб той контраст надав відмінності до традиційного міського силуету. Інша ситуація спостерігається в Червонограді. У центральній частині міста споруджено бернардинський монастир з величним костелом. Для української громади граф Салезій Потоцький спорудив василіанський монастир, поряд із бернардинським, з протилежного боку, що гідно підкреслював би вагу його “малого Версалю” з пишною палатою та розкішним парком над Бугом. Так, василіанський монастир надавав українського характеру центральній частині міста.

Будівничі, використовуючи особливості ландшафту, характер рельєфу створювали індивідуальні архітектурно-мистецькі комплекси та ансамблі, які ставали невід'ємною частиною планувальної і образної структури міст і сіл України.

За розташуванням щодо населеного пункту можна виділити три основні групи василіанських монастирів:

- монастирі як елементи історичної планувальної структури міста чи іншого населеного пункту;
- монастирі, розташовані на окраїнах населеного пункту, навколо яких формується забудова;
- монастирі, розташовані як незалежні від населеного пункту.

До першої групи належать монастирі, які сформувались у межах історичної забудови, збереглися і є цінними елементами планувальної і просторово-образної структури міста: Онуфріївський монастир у Львові, монастир Різдва Христового в Жовкві, Вознесенський монастир в Золочові, Юріївський монастир в Червонограді (рис. 1–4) та інших містах. Однак у цій групі слід вичленити монастирі, які знаходяться в умовах великого міста, є цінними елементами планувальної і образної структури певного історично сформованого району міста. Яскравим прикладом є Онуфріївський монастир у Львові, що знаходиться по вул. Б. Хмельницького є реально наявним елементом забудови найдревнішої частини міста. Монастир знаходиться на доволі високій природній терасі, одним з фронтальних фасадів двоповерхової будівлі безпосередньо виходить до вулиці, є просторовою домінантою і цінним компонентом її архітектурно-історичного образу. Своєрідність композиційного і просторового вирішення продиктована характером місцевості, розташуванням та архітектурним вирішенням входу з боку вулиці та монументально вирішеною формою дзвіниці.

Прикладом монастирів, які відіграють роль важливих елементів у структурі забудови і архітектурно-історичному образі міста загалом, активно формуючи його силует, є монастир Різдва Христового в м. Жовкві. Особливість монастирського комплексу в тому, що монастирські споруди візуально сприймаються в “інтер'єрі міста” у просторі площі та вул. Василіанської. Ця особливість характерна для монастирів, розташованих в історичній структурі міст і широко представлена в образах архітектурно-мистецької іконографії, зокрема Червонограда, Золочева та інших міст. Зона композиційно-видового впливу монастиря має локальний характер і обмежена прилеглою забудовою.

До третьої групи належать монастирі, які сформувалися як незалежні від населеного пункту комплекси і є рукотворними компонентами пейзажу певної місцевості. Такими є василіанські монастирі в Лаврові, Добромилі, Крехові (рис. 10–12), які знаходяться на ділянках ніби спеціально створених для монашого затишку. Монастир в Добромилі, який знаходиться на узгір'ї Чернечої гори, візуально сприймається з далеких відстаней домінантним силуетом і колоритним характером місцевості й архітектури.

Як приклад, коли природний, топографічний і архітектурний компоненти є історично сформованою цілістю – монастир в Улашківцях. Розміщений на високому плато над річкою Серет, монастир домінує не лише в панорамі села Улашківці, але й над довколишніми селами.

Топографія місцевості, що характеризує умови, в яких знаходиться монастир також є важливим критерієм щодо оцінювання архітектурно-просторової організації монастирського комплексу.

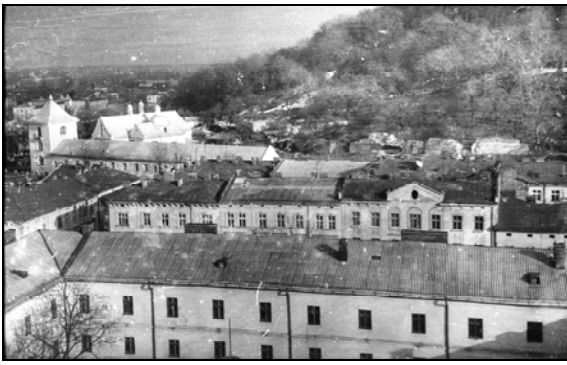

Рис. 1. Панорама Львова з видом на Онуфрiївський монастир

Рис. 2. Ринок з видом на монастир Різдва Христового в Жовкві (фото поч. XX ст.)

Рис. 3. Вознесенський монастир в Золочеві

Рис. 4. Вигляд на Юрiївський монастир у Червонограді

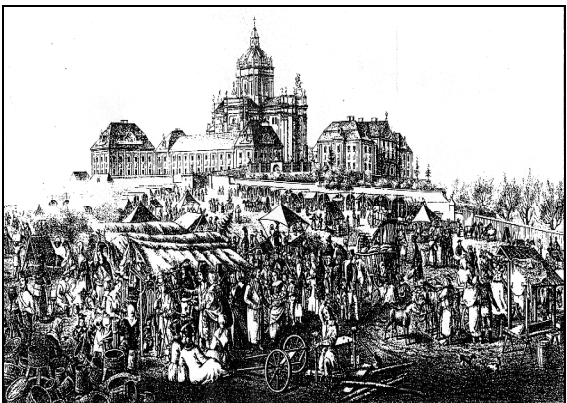

Рис. 5. Святоюрський монастир у Львові на картині худ. Ауера

Рис. 6. Худ. Т. Шевченко панорама Почаївського монастиря

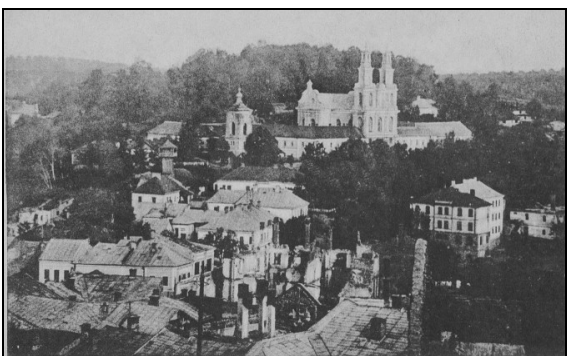

Рис. 7. Панорама Бучача з виглядом на монастир

Рис. 8. Вид на монастир у Струсіві (фото поч. XX ст.)

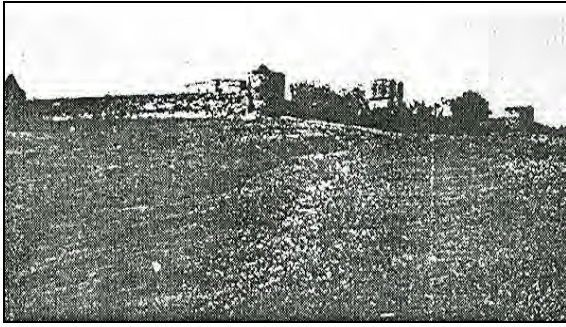

Рис. 9. Вид на монастир в Підгорі біля Теробовлі

Рис. 10. Панорама монастиря у Лаврові

Рис. 11. Монастир у Добромилі (Літографія Ауера з мал. А. Горчинського XIX ст.)

Рис. 12. Панорама монастиря у Крехові (фото 1932 р.)

Василіанські монастирі мали не лише культове призначення, але й оборонне значення з оборонними валами, мурами та вежами. Передовсім топографія місцевості, характер її обмежування впливали на просторову організацію монастирських комплексів та ансамблів. Формування монастирів – фортець в тій чи іншій місцевості пояснюється значно характером сприятливої для цієї топографії, зокрема монастирські комплекси, розташовані на пагорбах, захищених лісом, річкою чи потоком. Виразним прикладом є монастирі в Підгорі біля Теробовлі та Крехові (рис. 9, 12).

Монастирський ансамбль у Підгорі біля Теробовлі, від якого залишились руїни, розташований на високому місці височини при злитті річок Гнізни та Серету серед чудових красвидів. Захищений з півдня, сходу та півночі лісом, лише із заходу відкривається вигляд самого монастиря. Оточений високим кам'яним муром, кути якого підсилюють чотири двоярусні циліндричні вежі, перекриті конічним дахом, монастирський комплекс має в плані форму трапеції. Своїм силуетом монастир сприймається як об'єкт оборонного характеру періоду пізнього ренесансу, що панує над довкіллям.

Монастирський ансамбль у Крехові розміщений у живописній ландшафтній місцевості, серед порослих лісами пагорбів Розточчя, біля підніжжя гори Побійної. Оточений з чотирьох сторін фортечними мурами з вежами по кутах, монастир має форму трапеції. Наріжні вежі, підсилюють кути трапеції. Ансамбль оборонного крехівського монастиря є візитівкою Крехова.

Отже, монастирський ансамбль є активним елементом, що чітко виділяється в структурі навколишньої забудови не тільки своїми домінантами, а також масштабом, формою і образом.

Висновки

1. Монастирі Чину св. Василя Великого відігравали роль архітектурних домінант міст та формували силует певного населеного пункту. Вони органічно поєднувались з ландшафтним середовищем, розміщувались у зонах найвищої композиційної активності.

2. Василіанські монастирські комплекси та ансамблі задавали ідеологічне забарвлення певного району населеного міста чи населеного пункту. Вони є важливими архітектурно-художніми і соціально-культурними центрами в структурі історичних міст України.

3. Монастирі ЧСВВ мали не лише сакральне призначення, а слугували оборонними фортецями (Крехів, Теробовля, Унів, Добромилі).